

NATO JA YDINASEET: LÄNSILIITTOUTUMAN YDINASEPOLITIikka VUOSINA 1950—70

Valtiotieteen tohtori Pauli O. Järvenpää

JOHDANTO

Kysymys Pohjois-Atlantin puolustusliiton (NATO) suhtautumisesta ydinaseisiin on viime aikoina noussut kansainvälisen turvallisuuspoliittisen keskustelun keskeiseksi aiheeksi. 1970-luvun puolivälin jälkeen syntynyt debatti Eurooppaan sijoitettavista amerikkalaisista keskimatkan ydinasejärjestelmistä ehti tuskin laantua, kun keskustelu jo virisi uudestaan ydinaseiden ensikäytön kiellon tiimoilta. NATO:n politiikan julkinen käsittely ei suinkaan ole uutta ja ainutkertaista länsiliittoutuman historiassa. Tavan takaa NATO:n sisällä on syntynyt kiistoja aroista turvallisuuspoliittisista aiheista ja tyypillisenä piirteenä kuvaan on kuulunut, että asiat puidaan julkisesti ja perinpohjaisesti. Kuvaan kuuluu myös se, että käsiteltävästä aihepiiristä kertyy hyllymetreittäin kirjallisuutta — pamfletteja, kirjoja, artikkeleita, akateemisia opinnäytteitä — jotka syventävät käytyä keskustelua. Niin on asianlaita myös viime vuosina käydyn keskustelun kohdalla.¹

NATO:n ydinaseita koskeva keskustelu juontaa juurensa viime vuosikymmenen loppupuolen tapahtumia huomattavasti aikaisempaan ajankohtaan. Väliittömästi toisen maailmansodan jälkeen nousi pohdittavaksi ongelma länsivaltojen suhtautumisesta ydinaseeseen ja tämän uuden asean asemasta lännen sotilasstrategiassa kehittyi nopeasti kysymys, joka jakoi niin asiasta kiinnostuneet siviiliasiantuntijat kuin sotilaat erilaisiin koulukuntiin.² Alunperin Yhdysvalloista liikkeelle lähtenyt mutta myös Eurooppaan ulottunut debatti jatkui vilkkaana aina 1950-luvun loppupuolelle saakka ja huipentui lopulta keskusteluun siitä, mikä rooli taktisilla ydinaseilla tulisi olla NATO:n puolustuksessa. Jatkokeskustelu asiasta käytiin sitten seuraavalla vuosikymmenellä ja teemana oli tällöin NATO:n joustavan vastatoiminnan doktriini.

Taktinen ydinase on määritelmän mukaan ”ensisijaisesti taktisten ratkaisujen aikaansaamiseksi tarkoitettu ydinase.”³ NATO:n aseistukseen taktisia ydinaseita on hankittu 1950-luvun alkupuolelta lähtien, ja 1960-luvun loppuun mennessä niitä oli länsiliittoutuman hallussa jo tuhansia. Vajaan kahden vuosikymmenen kuluessa NATO:n taktinen ydinaseistus Euroopassa laajeni kattamaan kaikki puolustushaarat, ja ydinräjähteitä voitiin kuljettaa kohteisiinsa varsin monentyppisillä kanto- ja laukaisulaitteilla. Tämän artikkelin kattaman ajanjakson päättyessä NATO-liittolaisilla oli käytännössään monipuolinen valikoima ydinaseita alkaen räjähdysteholtaan kilotonnin murto-osan suuruisista, jopa yksittäisen sotilaan kannossa kulkevista erikoisräjähteistä ydinmiinojen, tykistökranaattien, erilaisten ohjusten ja lentokuljetteisten pommien, risteilyohjusten ja monenlaisten merivoimien käyttämien taistelukärkien kautta aina Yhdysvaltain maavoimien alaisuudessa oleviin ballistisiin ohjuksiin saakka. Lisäksi NATO voi vielä tarvittaessa tukeutua Euroopan joukkojensa ylipäällikölle

alistettuihin strategiisiin Poseidon-sukellusveneohjuksiin. Iso-Britannialla ja Ranskalalla, joka vuonna 1966 erosi NATO:n sotilaallisesta integraatiosta, oli NATO:n amerikkalaisperäisen ydinkapasiteetin rinnalla vielä oma kansallinen ydinaseensa.

Käsillä olevan artikkelin tarkoituksena on valottaa taktisten ydinaseiden käyttöön-ottoon johtanutta päätöksentekoa NATO:n piirissä. Aihepiiri on tietenkin jo sinänsä kiinnostava tutkimuskohde. Sen lisäksi on ilmeistä, että 50- ja 60-luvuilla tehdyt päätökset ydinaseiden käyttöön otosta heijastuvat aina meidän päiviimme saakka ja että NATO:n tämänhetkisiä ydinasepolitiikan kriisejä on helpompi ymmärtää historiallisen taustan tarjoaman prisman läpi tarkasteltuna. Artikkelin ensimmäisessä osassa käsitellään taktisten ydinaseiden käyttöön johtanutta politiikkaa heti ydinaseiden aikakauden alkuvuosina ja massiivisen vastaiskun doktriiniin johtanutta kehitystä. Toisessa osassa seurataan, miten massiivisen vastaiskun doktriini vaikutti itse asejärjestelmien kehittymiseen. Kolmannessa osassa tarkastellaan lopuksi siirtymistä massiivisesta vastaiskusta joustavan vastatoiminnan doktriiniin ja pohditaan tämän kehityksen vaikutuksia taktisten ydinaseiden käyttösuunnitelmiin.

1. "MAKSIMAALISTA TURVALLISUUTTA SIEDETTÄVIN KUSTANNUKSIIN"

Kun Pohjois-Atlantin puolustusliitto perustettiin keväällä 1949, sen tarkoituksena oli peruskirjansa mukaan edistää yhteiskunnallista, taloudellista ja sotilaallista yhteistyötä sopimuksen allekirjoittajavaltioiden kesken. Washingtonissa allekirjoitetun sopimuksen sotilaallisissa artikloissa (3., 4. ja 5. artikla) NATO:oon liittyneet valtiot lupasivat kehittää valmiuttaan puolustautua aseellisia hyökkäyksiä vastaan, konsultoida minkä tahansa allekirjoittajavaltion alueellisen koskemattomuuden, poliittisen itsenäisyyden tai kansallisen turvallisuuden ollessa uhattuna sekä tarvittaessa yhteisvoimin torjua mahdolliset aseelliset hyökkäykset läntiseen puolustusliittoon kuuluvia maita vastaan ja palauttaa rauhantila Pohjois-Atlantin alueelle.⁴

Merkillepantavaa on, että NATO:a muodostettaessa sille ei välittömästi luotu omia taistelujoukkoja eikä edes varsinaista sotilasorganisaatiota. Keväällä 1949 ei hetki vielä ollut niiden perustamiselle otollinen. Eräänä vaikeutena oli löytää tarpeeksi joukkoja länsiliittoutuman käyttöön. Sodan pahasti vaurioittamat Euroopan valtiot tuskin olisivat kyenneet kylliksi miesvoimaa edes irrottamaan, kun taas Yhdysvallat oli kotiuttanut suurimman osan joukkojaan välittömästi sodan päättymisen jälkeen. Muutama kuukausi sodan tauottua amerikkalaiset maavoimien taistelujoukot olivat jo supistuneet lähes puoleen sodan ajan vahvuudesta, joka oli ollut yli 8 miljoonaa miestä. Heinäkuussa 1946, kymmenen kuukautta siitä kun sota amerikkalaisten osalta oli ohi, maavoimien joukkoja oli aseissa enää 1,9 miljoonaa sotilasta.⁵ Vielä 1940-luvun lopullakaan ei ollut lainkaan itsestään selvää, että Yhdysvallat oli halukas näkemään NATO:n minään muuna kuin Länsi-Euroopan turvallisuuden poliittisena taakuuna.

Toisena kiperänä ongelmana nousi esille kysymys Saksan liittotasavallan asemasta läntisessä puolustusyhteistyössä.⁶ Sotaa seuranneina vuosina Yhdysvallat ja Iso-Britannia — maat jotka voimallisimmin ajoivat "atlanttisen" puolustusyhteisön ajatusta — pyrkivät toteuttamaan politiikkaa, jonka tavoitteena oli elvyttää miehitetyn Saksan

länsiosia ja integroida niiden taloudellinen, poliittinen ja sotilaallinen voima mahdollisimman joustavasti ja tehokkaasti lännen yhteiseen rintamaan. Soraääniäkin tämän politiikan suhteen esiintyi, mutta ne olivat vähäisiä verrattuna reaktioon Ranskassa, jossa Saksan ottaminen mukaan lännen yhteistyöhön oli vaikea pala nieltäväksi. Ranskalle lännen integraatio oli merkitykseltään Eurooppa-keskeinen käsite ja sen tärkeimpänä tehtävänä oli estää Saksan liittotasavaltaa kohoamasta hallitsevaan asemaan manner-Euroopassa.⁷

Ranskan oli kuitenkin taivuttava liittolaistensa ajaman politiikan edessä. Ranskan pääministerin René Plevenin syksyllä 1950 ehdottaman vaihtoehdon kariuduttua saksalaisten ottaminen mukaan lännen puolustusyhteistyöhön oli vain ajan kysymys. Plevenin suunnitelma olisi toteutuessaan tarkoittanut sitä, että Saksan liittotasavallalle olisi annettu mahdollisuus asevoimien perustamiseen, mutta samalla näin muodostetut joukot olisi alistettu länsiliittolaisten valvontaan perustamalla koko Länsi-Euroopan kattava ”Euroopan puolustusyhteisö”. Muodollisesti Euroopan puolustusyhteisöhanke kaatui vasta elokuussa 1954 Ranskan kansalliskokouksen äänestykseen, jossa se koki takaiskun gaullistien, sosialistien ja kommunistien muodostaessa suunnitelman vastaisen enemmistön. Se oli kuitenkin käytännössä alun alkaen kuolleena syntynyt ajatus lännen ehdottomasti voimakkaimman valtion Yhdysvaltain suhtautuessa Euroopan puolustusyhteisö-ajatuksen nyreästi alusta pitäen.⁸

Yhdysvaltojen politiikan tavoitteena 1950-luvun alusta lähtien oli sitoa Saksan liittotasavalta tiukasti mukaan NATO:n puolustusyhteistyöhön, ja tärkeänä väliappina oli 20.—25. helmikuuta 1952 Lissabonissa kokoontunut NATO:n ministerineuvoston istunto. Lissabonin kokouksessa hyväksyttiin suunnitelma, jonka mukaan jo vuoden 1952 aikana NATO pyrki aseistamaan 50 taisteludivisioonaa. Päätöksessä edellytettiin lisäksi, että pitkän aikavälin suunnitelman mukaan taisteludivisioonien lukumäärä kohoaisi seuraavana vuonna 75 divisioonan ja vuonna 1954 aina 96 divisioonaan saakka. Selvää oli, että tällaista joukkojen määrää ei saavutettaisi ilman saksalaisten jällevarustamista. Yhtä selvää oli, että NATO:n samaisessa Lissabonin kokouksessa hyväksymää ns. eteentyönnetyn puolustuksen doktriinia ei olisi voitu toteuttaa ilman Saksan liittotasavallan joukkoja.⁹

NATO:n puolustus suunnitelmat saivat lisää tuulta purjeisiinsa myös ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta. Korean sodan puhkeaminen 25. kesäkuuta 1950 muokkasi ratkaisevasti läntisiä asenteita, sillä se osoitti kouriintuntuvasti laajan tavanomaisin aseina käytävän sodan olevan mahdollinen myös ydinaseiden aikakaudella. Tiedot Neuvostoliiton asevoimien vahvuudesta vaikuttivat samaan suuntaan. Yhdysvaltain tiedustelutietojen mukaan Neuvostoliitolla oli aseissa 175 taisteludivisioonaa, ja vaikka pian kävi ilmi, että useimmat näistä divisioonista olivat huomattavasti vähemmässä kuin täydessä vahvuudessaan ja että ne eivät lisäksi olleet koulutukseltaan ja taisteluteholtaan läntisten divisioonien tasolla, tämä divisioonamäärä pysyi sitkeästi NATO:n arvioiden pohjana aina 1950-luvun lopulle saakka.¹⁰

Tätä taustaa vasten lännen omat toimenpiteet vaikuttivat varsin heiveröisiltä. Lissabonin kokouksessa tavoitteeksi asetettu 96 taisteludivisioonan miesvahvuus osoitautui aivan liian utopistiseksi päämääräksi. Todellisuudessa NATO ei koskaan ole ylittänyt Lissabonissa asetettujen tavoitteiden tasolle saakka, vaan vahvuus on suurimmillaankin kolme vuosikymmentä myöhemmin jäänyt alle 85 divisioonan.¹¹ Myös Saksan liittotasavallan panos jäi alle odotusten. Saksalaisten NATO-joukkojen vahvuus

deksi suunniteltiin nimittäin 12 divisioonaa. Niistä ensimmäinen liitettiin NATO:n miesvahuuteen kuitenkin vasta vuoden 1958 tammikuussa — Saksan liittotasavalta oli hyväksytty NATO:n täysivaltaiseksi jäseneksi 5. toukokuuta 1955 — ja 12 divisioonan taistelujoukkomäärään saksalaiset kipusivat niinkin myöhään kuin vasta vuonna 1965.¹²

Toisaalta läntinen puolustusliitto oli 1950-luvun alkuvuosina kyennyt ainakin tyydyttävällä tavalla ratkaisemaan polttavimmat ongelmansa. Saksalaiset oli Ranskan vastaanhangoittelemasta huolimatta saatu mukaan läntiseen yhteistyöhön ja Liittotasavallan asevoimien integroiminen NATO:on oli pantu alulle. Samaan aikaan pelko siitä, että Yhdysvaltain panos NATO:ssa jäisi pelkästään poliittisen sitoumuksen asteelle, oli kokonaan hälventynyt. Huhtikuussa 1950 Yhdysvaltain presidentti Harry Truman oli hyväksynyt ulko- ja puolustusministeriöiden laatiman selvityksen, joka sittemmin on tullut tunnetuksi nimellä NSC-68 (National Security Council Document Number 68). Selvitystyötä oli George F. Kennanin erottua ulkoministeriön suunnittelukunnan johdosta asettunut vetämään Paul Nitze, ja hänen johdolla valmistellun dokumentin pohjalta Yhdysvaltain sotilaallista voimaa alettiin systemaattisesti kasvattaa. NSC-68:ssa todettiin, että Neuvostoliitolla oli hallussaan huomattava konventionaalinen ylivoima sekä vuoteen 1954 mennessä kyky suunnata tuhoisa ydinaseisku Yhdysvaltoja vastaan. Koska Neuvostoliitto näin oli nousemassa tasavertaiseksi vastustajaksi myös ydinaseiden alueella, jossa Yhdysvalloilla oli 1940-luvun lopulle saakka ollut kiistaton monopoliasema, tuli Yhdysvaltain NSC-68:n mukaan vastata Neuvostoliiton asettamaan haasteeseen kahdella tavalla. Yhtäältä sen tuli edelleen kehittää ydinaseistustaan, jotta sitä ei missään olosuhteissa voitaisi alistaa ydinasekiristyksen kohteeksi. Toisaalta sen oli voimakkaasti panostettava tavanomaiseen aseistukseensa kyetäkseen vastaamaan ydinaseiden käytön alapuolella tapahtuvaan aseelliseen toimintaan.¹³

NSC-68 ohjenuoranaan Trumanin hallinto aloittikin nopeasti varustautumisohjelman, jonka laajuus näkyi räjähdysmäisesti kohonneissa puolustusmäärärahoissa. Keväällä 1950 Truman oli vielä ilmoittanut pitävänsä tiukasti kiinni 13,5 miljardin dollarin katosta puolustusmenoille, mutta saman vuoden lopulla seuraavan varainhoitovuoden budjettia laadittaessa puolustukseen olikin osoitettu jo 48,2 miljardia dollaria. Osa tästä summasta panostettiin ydinaseohjelmiin, mutta valtaosa määrärahoista suunnattiin Korean sodan vauhdittamaan tavanomaisen aseistuksen kehittämiseen. Senaatin vastustuksesta huolimatta Trumanin hallinto teki myös päätöksen kuuden amerikkalaisen taisteludivisioonan lähettämisestä Eurooppaan.¹⁴ Joukkojen oli määrä olla siellä vain väliaikaisesti, kunnes ne ajan oloon korvattaisiin eurooppalaisilla joukoilla. Vaikka joukkojen lukumäärä alussa oli suhteellisen vaatimaton, niiden symbolinen merkitys tuli olemaan sitäkin suurempi: Yhdysvallat oli nyt näkyvästi sitoutunut Euroopan puolustukseen maavoimien joukoin ja NATO:sta oli pysyvästi tullut ennen muuta atlanttisen sotilas yhteistyön väline.

Ratkaisematta jäi kuitenkin yhä vieläkin kysymys, millä tavalla Länsi-Euroopan puolustus käytännössä järjestettäisiin. Eurooppalaisten NATO-liittolaisten varusteluohjelmat olivat käynnissä, mutta jälleenrakennuksen raskauttamassa Euroopassa ne etenivät perin hitaasti. Yhdysvallat oli ensimmäistä kertaa historiansa aikana jo rauhantilan vallitessa luvannut NATO:n kautta tukensa eurooppalaisille liittolaisilleen, mutta Korean sodan pitkittyessä senkin konkreettiset toimenpiteet Euroopassa jäivät useimmiten vain suunnitelmien asteelle.

Ajatus ydinaseiden käyttämisestä Länsi-Euroopan puolustamiseksi nousi tätä taustaa vasten yhä vakavammin otettavaksi vaihtoehdoksi. Ydinaseet olivat toki olleet mukana sotilassuunnittelussa heti sodan jälkeisinä vuosina ja Yhdysvaltain sotilasstrategiaa oli kehitetty toisen maailmansodan strategisista pommituksista saatujen kokemusten pohjalta. 1950-luvun alussa Yhdysvaltain kriisiakaiset strategiset suunnitelmat, esimerkiksi koodinimillä Pincer, Half-Moon ja Dropshot tunnetut ydinaseiden käyttösuunnitelmat käsittivät jopa satoja strategisilla pommikoneilla suoritettuja pommituslentoja Neuvostoliiton asutus- ja teollisuuskeskuksia vastaan.¹⁵ Monilla taivoilla, niin läntisten hallitusten sisäpiireissä kuin niiden ulkopuolella alettiinkin 1950-luvun alkuvuosina pohtia mahdollisuutta, että myös Länsi-Euroopan puolustus rakentuisi pitkälti ydinaseiden käytöllä uhkaamisen varaan.

Erityisen keskustelun aiheeksi tämä kysymys nousi vuosina 1953–54 Yhdysvalloissa tehdyn puolustuspoliittisen uudelleenarvioinnin, ns. New Look -politiikan seurauksena.¹⁶ Kenraali Dwight Eisenhower oli jo presidentinvaalikampanjassaan luvannut korjata liittovaltion budjetin vajetta muun muassa sotilasmenoja karsimalla, ja heti presidentiksi tultuaan Eisenhower käynnisti selvityksen, josta tuli New Look -politiikan perusta.

Selvityksen tuottamassa dokumentissa, NSC 162/2:ssa esitettiin perustelut Yhdysvaltain puolustusmenojen supistukselle. Menojen karsiminen toteutettiin siten, että yhtäältä Yhdysvaltain ylläpitämien taistelujoukkojen lukumäärää tuntuvasti vähennettiin. Asevoimien kokonaismäärä laski vuosina 1952–55 3,45 miljoonasta 2,84 miljoonaan, johon osaltaan tosin vaikutti myös Korean sodan päättymistä seurannut joukkojen kotiuttaminen. Samaan aikaan ilmavoimien miesvahvuus kuitenkin kasvoi 20 000 miehellä.¹⁷ Raskaimmin New Look koski maavoimiin. Eisenhowerin hallinnon ajamat budjettivähennykset leikkasivat mm. maavoimien taisteluvahvuutta siten, että Yhdysvaltain tavoitteeksi tuli varustaa entisten suunnitelmien mukaisten 24 taisteludivisioonan sijasta ainoastaan 14 divisioonaa.¹⁸ Samansuuntaisia tarkistuksia tehtiin myös NATO-joukkojen lukumäärien suhteen. NATO:n sotilasneuvoston päätöksellä vuonna 1957 hyväksyttiin ns. MC-70-suunnitelma, jossa virallisesti hylättiin Lissabonissa asetetut, toteuttamatta jääneet tavoitteet. Niiden sijasta sovittiin NATO:n ”keskeisen rintaman” suojaksi seuraavien viiden vuoden kuluessa luotavista 30 divisioonan vahvuista taistelujoukoista.¹⁹

Samalla kun New Look -politiikan seurauksena länsiliittoutuman maavoimien miesvahvuutta supistettiin, ydinaseiden rooli NATO:n puolustusajattelussa kasvoi. Vuoden 1954 alussa Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dullesin julkistaman ns. massiivisen vastaiskun doktriinin mukaan ydinaseita käytettäisiin laajasti ja jo konfliktin alkuvaiheissa Länsi-Eurooppaan tunkeutuvan hyökkääjän pysäyttämiseksi. Dullesin mukaan Yhdysvaltain hallituksen tavoitteena oli tehdä NATO:n kollektiivisesta turvallisuudesta ”tehokkaampi mutta halvempi” ja saavuttaa ”maksimaalinen turvallisuus siedettävien kustannuksin”. Tämä tavoite olisi saavutettavissa vain mikäli Yhdysvallat asettaisi ”enemmän painoa ydinpelotukselle ja vähemmän paikallisille puolustusjärjestelyille”.²⁰

NATO oli vuosina 1954–55 tekemässä ratkaisua, jonka heijastusvaikutukset tulivat ulottumaan pitkälle tulevaisuuteen. Yrityksistä huolimatta sen tavanomaisten joukkojen vahvennussuunnitelmat olivat jääneet puolitiehen. Säästäväisyysyistä Yhdysvallatkaan, ainoa valtio jolla sotaa seuranneina vuosina siihen olisi ollut varaa, ei

katsonut voivansa kustantaa suuria Eurooppaan sijoitettuja maavoimien joukkoja. Ydinaseet, joiden tekninen kehitys näytti samaan aikaan aukaisevan käyttömahdollisuuksia taktisille sovellutuksille, tulivat näin ollen voimakkaasti mukaan kuvaan NATO:n puolustus suunnitelmiin Euroopassa. Ehkäpä parhaiten NATO:n poliittisten päättäjien tunteet tulkitse John Foster Dulles puheessaan vuoden 1954 tammikuussa: ”Meidän turvallisuutemme on viime vuosien mittaan tullut maksamaan yli 50 miljardia dollaria vuodessa. Vuodelle 1953 tämä merkitsi 9 miljardin dollarin budjettivajetta, ja vastaava summa tulee vuonna 1954 nousemaan 11 miljardiin dollariin. Meidän liittolaisemme Euroopassa kantavat samanlaista taakkaa. Tällaista politiikkaa ei voi jatkaa pitkään ilman vakavia valtiontaloudellisia, kansantaloudellisia ja yhteiskunnallisia seurauksia. Mutta ennen kuin sotilaallisia suunnitelmia voitiin muuttaa, presidentin ja hänen neuvonantajiansa oli tehtävä joitakin poliittisia perusratkaisuja. Ne on nyt tehty. Perusratkaisuna on tukeutua ensi sijassa meidän kykyymme vastata vihamielisyyksiin kostoiskulla, nopeasti, niillä tavoin ja niissä paikoissa, jotka me itse valitsimme. Seurauksena on, että me saamme nyt itse ja voimme myös tarjota liittolaisillemme enemmän turvallisuutta pienemmin kustannuksin.”²¹

2. ”TAISTELU TAKAISIN TAISTELUKENTÄLLE”

Taktiset ydinaseet näyttivät tarjoavan länsiliittoutumalle mahdollisuuden ratkaista aseteknisin keinoin ongelmia, joiden ratkaisemiseen sen poliittinen tahto ei ollut riittänyt. NATO tarttuikin nopeasti tilaisuuteen, ja 1950-luvun puolivälistä lähtien sen hallussa alkoi olla lukumääräisesti yhä suurempi ja laadullisesti entistä monipuolisempi ydinasearsenaali, jonka pääasialliseksi sijoituspaikaksi tuli Länsi-Eurooppa.

Sotilaallinen kiinnostus taktisia ydinaseita kohtaan oli virinnyt jo varsin varhain erityisesti niissä piireissä, jotka vastustivat ajatusta strategisten pommitusten kaikkivoipaisuudesta tulevaisuuden konfliktien ratkaisijana. Taktiset ydinaseet näyttivät olevan alue, jolla ydinenergian sotilassovellutukset ja perinteiset sodankäynnin muodot voitaisiin jälleen menestyksekkäästi yhdistää. Sen sijaan, että sotilaallisten iskujen kohteena olisivat vastustajan väestö ja teollisuuslaitokset, taktisin ydinasein voitaisiin tuhota vihollisen taistelujoukkoja ja sotakalustoa, kuten sodissa ikimuistoisista ajoista saakka on tehty.

Taktisten ydinaseiden kannattajia löytyi myös niiden joukosta, jotka vastustivat Yhdysvalloissa ”superpommin” eli lämpöydinpommin kehittämistä. Esimerkiksi tunnettu fyysikko J. Robert Oppenheimer, joka asettui jyrkästi vastustamaan fuusiopommin valmistusta, tuki taktisten räjähteiden käyttöönottoa sotilaallisista syistä: ”Taistelu pitää tuoda takaisin taistelukentälle.”²²

Vuonna 1948 Kalifornian teknisessä korkeakoulussa (California Institute of Technology) oli käynnistetty laaja maa-, meri- ja ilmavoimien rahoittama ns. Vista-projekti, jonka tarkoituksena oli tutkia taktisten ydinräjähteiden valmistusmahdollisuuksia sekä niiden käyttösovellutuksia taistelukentällä. Vuonna 1951 valmistunut tutkimus tuki niitä, jotka jo aikaisemmin olivat asettuneet taktisten ydinräjähteiden kannalle. Tutkimuksen mukaan suhteellisen pienten taktisin ydinasein varustetut joukot kykenisivät torjumaan Neuvostoliiton maavoimien massiivisen hyökkäyksen Länsi-Eurooppaan.²³

Taktiset ydinaseet kiinnostivat puolustushaaroista eniten maavoimia, jonka alaisuuteen suurin osa Vista-projektissa kaavailuista asejärjestelmistä aikanaan tulisi.

Merivoimissa nähtiin myös käyttöä taktisille ydinräjähteille, mutta ymmärrettävistä syistä ilmavoimat, eritoten strategiset ilmavoimat (Strategic Air Command, SAC), suhtautui ajatukseen taktisista ydinaseista varsin viileästi. Ydinräjähteiden valmistukseen tarvittavaa halkeamiskelpoista materiaalia oli vielä 1950-luvun alun Yhdysvalloissa niin niukasti, että SAC:n ohjelmat olisivat joutuneet supistusten kohteeksi, mikäli taktisia ydinaseita olisi ruvettu voimaperäisesti kehittämään.

Maavoimien piirissä taktisten ydinaseiden suuri etu oli tietenkin jo siinä, että niiden avulla myös maavoimat pääsisi ydinaseen haltijaksi, mikä ei ydinaseen pysyessä puhtaasti strategisena taisteluvälineenä olisi helposti käynyt päinsä. Maavoimissa nähtiin ydinaseen tuovan mukanaan myös muita, sotilastaktiikkaan liittyviä etuja. Jos puolustajalla oli hallussaan taktisia ydinaseita, hyökkääjä joutuisi hajauttamaan joukkonsa ydiniskun pelossa laajalle alueelle ja näin murroskohtaan ei muodostuisi niin selvää painopistettä. Niinikään maavoimissa uskottiin, että taistelukentän ydinaseet ”antaisivat mahdollisuuden tehdä työt pienemmällä divisioonamäärällä”, kuten Yhdysvaltain maavoimien komentaja kenraali J. Lawton Collins vuonna 1952 asian ilmaisi.²⁴

NATO:n sotilaspireissä uskottiin yleisesti, että taistelukentän taktiset ydinaseet suosisivat länsiliittoutumaa. Ne lisäisivät dramaattisesti yksittäisten taisteluyksiköiden tulivoimaa, vähentäisivät NATO:n taistelujoukkojen lukumäärää ja puolustuskustannuksia yleensäkin sekä parantaisivat yleisesti ottaen NATO:n mahdollisuuksia rakentaa pitävä puolustus Länsi-Euroopan suojaksi. Tosin epäilevien tuomaidenkin ääniä kuului, ja kysymys taktisista ydinaseista synnytti pitkään kestäneen debatin länsiliittoutuman sisällä.²⁵ Epäilijöiden levottomuutta ei suinkaan vähentänyt tieto toukuussa 1955 käydystä NATO:n sotapelistä, jonka koodinimenä oli Carte Blanche. Pelissä oletettiin 335 taktisen ydinräjähteen suuruinen hyökkäys sotilaskohteisiin Länsi-Euroopassa, lähinnä Saksan liittotasavallan alueella. Tämän kokoisen hyökkäyksen välittömistä vaikutuksista saisi surmansa arviolta 1,7 miljoonaa ihmistä ja sen lisäksi vakavia vammoja kärsisi noin 3,5 miljoonaa henkilöä.²⁶

Epäilyistä ja vastustuksesta huolimatta ydinaseet olivat kuitenkin hitaasti mutta varmasti tulossa NATO:n aseistukseen. Monista länsiliittoutuman piirissä 1950-luvun alussa teetetyistä ydinaseiden roolia koskevista selvityksistä kannattaa mainita vielä eräs, joka loi pohjan NATO:n varsinaiselle ydinaseiden käytödoktriinille. Alkuvuodesta 1954 NATO-joukkojen ylipäällikön kenraali Alfred M. Gruentherin johdolla oli käynnistynyt selvitys, joka tutki länsiliittoutuman tarpeita ja mahdollisuuksia muuttaa doktriiniaan ydinasepainotteiseksi. Siinä päädyttiin seuraaviin johtopäätöksiin: Tulevaisuuden sota Euroopassa olisi väistämättä ydinsotaa. Ensisijaiset ydinasekohteet olisivat taistelujoukkoja ja sotilaskohteita eivätkä väestökeskuksia. Hävityksen huippukohta tulisi olemaan sodan alkuvaiheissa. Sen vuoksi sodan lopputulos riippuisi ratkaisevasti olemassa olevista taistelujoukoista eikä liikekannalle pantavista reservistä.²⁷

Aivan kiistattoman tarkkaa kuvaa siitä, missä vaiheessa taktisia ydinaseita ensimmäisen kerran oli NATO-joukkojen käytössä Euroopassa ei julkisesta lähdemateriaalista saa. Yleensä kirjallisuudessa todetaan, että ensimmäiset operatiiviset asejärjestelmät olisivat saapuneet Eurooppaan loppuvuodesta 1953. Lokakuussa 1953 Yhdysvaltain kansallinen turvallisuusneuvosto (National Security Council) nimittäin teki päätöksen, jolla Yhdysvaltain puolustushaarakomentajien neuvosto (Joint Chiefs of Staff) valtuutettiin laatimaan kriisisuunnitelmansa siltä pohjalta, että Yhdysvallat tu-

lisi käyttämään sekä strategisia että taktisia ydinaseitaan hyökkääjän tavanomaisia joukkoja vastaan niissä tapauksissa, kun se vain olisi sotilaallisesti tarkoituksenmukaista.²⁸

NATO:n ministerineuvoston istunnossa joulukuussa 1954 tehtiin vastaava päätös koko länsiliittoutuman osalta.²⁹ Taktisten ydinaseiden tuominen Eurooppaan liitetään siis läheisesti näihin virallisiin doktriinia koskeviin päätöksiin. Toisaalta on viitteitä siitä, että asejärjestelmät olisivat edeltäneet virallista aseiden käyttöpolitiikan suunnanmuutosta. Väitetään, että taktisia ydinaseita olisi vähäisiä määriä ilmestynyt Euroopan mantereelle jo vuoden 1952 puolella. Kenraali Lauris Norstadin valiokuntalausuntoihin viitaten on esitetty käsitys, että jo kesällä 1952 Eurooppaan olisi tuotu muutama kappale ydinräjähteitä ampumaan kelpaavaa erittäin järeätä 280 mm tykistöä.³⁰

Julkisten lausuntojen puuttuessa näiden olettamuksien todenperäisyyttä on vaikea tarkistaa. Kiistatonta sen sijaan on, että vuosien 1954—55 kuluessa taktisia ydinräjähteitä oli tuotu Eurooppaan jo huomattavia määriä. Esimerkiksi Yhdysvaltain Välimereillä purjehtivilla lentotukialuksilla oli tuolloin käytössään jonkin verran ydinräjähteitä. Ne olivat todennäköisesti ilmakuljetteisii pommeja, mutta lentotukialusten aseistukseen kuului mahdollisesti myös jo tuona ajankohtana ydintorpedoja ja -merimiinoja. Alkuvuodesta 1955 Saksan liittotasavaltaan sijoitetuilla amerikkalaisilla joukoilla oli hallussaan maasta laukaistavia Honest John -ohjuksia (niiden kantama oli noin 35—40 kilometriä ja ydinräjähteen koko 20 kilotonnia) ja kolmisenkymmentä kappaletta edellä mainittuja 280 mm tykkeitä.³¹ Myös muualle Eurooppaan sijoitetuilla amerikkalaisilla joukoilla tiettävästi oli organisaatiossaan taktisia ydinaseita. Honest John -ohjusten ja ydintykistön lisäksi maavoimille oli kehitteillä ydinmiinoja ja Corporal-ohjuksia.³² Taktisilla ilmavoimilla oli jo käytössä lentopommien lisäksi Matador -ohjuksia. Ilmapuolustusta varten maavoimille oli kehitteillä Nike-Hercules -ohjusjärjestelmä ja merivoimille Terrier -ohjus. Näillä molemmilla asejärjestelmillä voitiin ampua myös maamaaleja.

Seuraavassa on esitetty taulukko 1950-luvulla NATO:n käyttöön tulleista ydinaseiden kantolaitteista ja niiden keskeisimmistä ominaisuuksista:

ASEJÄRJESTELMÄ	KÄYTTÖÖNOTTO- VUOSI	RÄJÄHDYSVOIMA (KT)	KANTAMA (KM)
Honest John	1953	20	35—40
Corporal	1953	10—16	120
280 mm tykki	1952	15	10—15
8-in. tykki	1956	0,1	15—30
Nike Hercules	1958	1	140
Terrier	1959	1	35
F-100	1955	vaihtelee	1 100
F-106	1959	vaihtelee	2 800
FB-111	1959	vaihtelee	4 800
ADM (ydinmiina)	1953—55	1—15	—

Lähde: Thomas B. Cochran, William M. Arkin and Milton M. Hoenig, *Nuclear Weapons Data-book. Volume I: U.S. Nuclear Forces and Capabilities*, Ballinger, 1984.

Valtaosa NATO:n taktisista ydinaseista oli alusta pitäen amerikkalaisten joukkojen hallussa. Ajatus näiden aseiden käyttökelpoisuudesta otettiin vastaan sotilasorganisaatioissa itsestäänselvyytenä. Vuodesta 1953 lähtien Yhdysvaltain maavoimissa selviteltiin uuden aseiden käytännön vaikutuksia taistelulentällä, ja vuonna 1956 ensimmäinen amerikkalainen maavoimien panssaridivisioona oli organisoitu uudellen vastaamaan ydinasetaiistelujen vaatimuksia. Vuoden 1959 joulukuuhun mennessä kaikki Eurooppaan sijoitetut viisi amerikkalaisdivisioonaa oli jo organisoitu ns. Pentomic-divisiooniksi.³³

Amerikkalaisjoukot eivät suinkaan olleet ainoita NATO-joukkoja, joiden haltuun ydinkelpoisia asejärjestelmiä uskottiin. Iso-Britanniassa ja Ranskalla on luonnollisesti omia taktisia asejärjestelmiään osana kansallista ydinpelotetta, mutta myös muilla NATO-mailla on tietyissä tilanteissa mahdollisuus saada haltuunsa ja tarvittaessa myös käyttää ydinaseita. Vuosina 1957—62 Kanada, Ranska, Kreikka, Italia, Turkki, Iso-Britannia, Saksan liittotasavalta, Belgia ja Hollanti neuvottelivat Yhdysvaltain kanssa sopimuksen, joka mukaan nämä maat ”harjoittavat Yhdysvaltain kanssa yhteistoimintaa ydinaseiden käytössä puolustustarkoituksiin.”³⁴ Sopimus tietyvästi käsittää kaksi osaa: sopimuksen varsinaisten ydinasejärjestelmien yhteiskäytöstä ja sopimuksen ydinräjähteiden varastoinnista. Varastointisopimuksen mukaan NATO:n ylipäällikkö, Yhdysvaltain sotilasviranomaiset ja kyseessä olevan maan edustajat päättävät varastopaikkojen sijainnista. Varastokustannuksista vastaa maa, jonka alueella varasto sijaitsee. Itse ydinkärjet ovat Yhdysvaltain hallinnassa ja varastoalueiden varastoinnista vastaa taas maa, jonka alueella varasto sijaitsee.³⁵ NATO:n ydinasevarastojen täsmällinen lukumäärä on pitkälti arvailujen varassa, mutta yleisesti otaksutaan varastoja olevan vähän yli 100:ssa paikassa. Noin 30 varastossa on saatavissa olevien tietojen mukaan valmiina ydinkärjet amerikkalaisia joukkoja varten, kun taas muissa varastoissa säilytetään ydinräjähteitä, jotka on tarkoitettu käytettäväksi eurooppalaisten NATO-liittolaisten omistamissa laukaisulaitteissa.³⁶

Kun sitten yritetään laskea kuinka paljon ydinräjähteitä on varastoituna kussakin maassa, törmätään taas sotilassalaisuuksien verhoon. Tyydyttävän tarkasti sen sijaan voidaan arvioida kunkin NATO-maan hallinnassa olevien ydinaseiden laukaisemiseen kelvollisten asejärjestelmien lukumäärä. Seuraavassa taulukossa on esitetty kansainvälisistä tietolähteistä koottu arvio eurooppalaisten NATO-maiden hallussa olevista ydinaseiden kantolaitteista:

Ase	Maa	Iso-Brit.	Hollanti	Belgia	SLT	Turkki	Kreikka	Italia
Ydinmiinat					X	X	X	X
Tykistö		X	X	X	X	X	X	X
Lance -ohjus		X	X	X	X			X
Honest John		X	X		X	X	X	
Nike Hercules			X	X	X	X	X	X
Pershing I					X			
Lentokoneet		X	X	X	X	X	X	X

Lähteet: Paul Bracken, *The Command and Control of Nuclear Forces*, Yale University Press, 1983, s. 139 ja International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 1980—81*, London, 1980.

Yhdysvaltain NATO-joukkoja varten Eurooppaan sijoittamien taktisten ydinräjäteiden kokonaislukumäärästä on olemassa verrattain varmoja tietoja. Useissa eri yhteyksissä amerikkalaiset viranomaiset ovat antaneet seikkaperäisiä selvityksiä asiasta. Esimerkiksi vuonna 1974 silloinen puolustusministeri James R. Schlesinger selvitti tilannetta senaatin ulkoasiainvaliokunnalle seuraavasti: ”Euroopassa on noin 7 000 Yhdysvaltain taktista ydinasetta, mukaan lukien merivoimien hallussa olevat räjähteet. Kaikki nämä ydinräjäteet ovat NATO:n operaatioita varten eikä yksikään niistä ole strateginen ydinase. Kooltaan ne ovat alle kilotonnista megatonnien suuruusluokkaan saakka. Lukumääräisesti ne ovat lisääntyneet 1950-luvun puolivälin nollassa vähän yli 7 000:een 1960-luvun alkupuolelle tultaessa ja niiden lukumäärä on niistä ajoista saakka pysynyt suhteellisen tasaisena. Kokonaismäärän sisällä eri asejärjestelmien suhde toki on muuttunut aseiden uudistumisen myötä. Me esimerkiksi vedimme pois operatiivisesta käytöstä Mace, Matador, Lacrosse, Thor, Jupiter, Bullpup, Falcon ja Davy Crockett taistelulentän asejärjestelmät. Meidän varastomme ovat itse asiassa vähentyneet kokonaismäärässä laskettuna hieman yli 7 000 taktisesta taistelukärjestä nykyiseen vajaan 7 000 räjähteeseen 1960-luvun puolivälin jälkeen.”³⁷

Joidenkin lähteiden mukaan NATO:n taktinen ydinaseistus jakaantui 1980-luvun alussa seuraavasti. Kokonaismäärän ollessa 6 089 kappaletta niistä 300 oli ydinmiinoja (5 % kokonaismäärästä), 1 400 tykistökranaatteja (23 %), 1 990 maasta maahan ammuttavia ohjuksia (33 %) ja 1 719 lentokuljetteisia pommeja ja ohjuksia (28 %), 350 maasta ilmaan ammuttavia ohjuksia (5 %) ja 380 lentokuljetteisia sukellusveneiden torjunta-aseita (6 %).³⁸ Kokonaismäärien vaihtelut selittyvät sillä, että 1970-luvun lopulta lähtien NATO on vetänyt pois Euroopasta huomattavat määrät taktista ydinaseistustaan. 12. joulukuuta 1979 tehdyn ns. kaksoispäätöksen yhteydessä NATO päätti poistaa Euroopasta 1 000 ydinkärkeä ja uusien keskimatkan ohjusten käyttöönoton yhteydessä vastaavan määrän vanhoja kärkiä. Suunnitelmassa on vähentää vanhempaa ja osin jo vanhentunuttakin taktista aseistusta siten, että vuoteen 1988 mennessä taktisia ydinräjäteitä olisi NATO:n hallussa Euroopassa noin 4 500 kappaletta.³⁹

NATO oli 1950-luvun jälkipuoliskolla tehnyt sarjan päätöksiä, jotka merkitsivät selvää linjanvetoa kahden puolustusmallin välillä: länsiliittoutuman puolustus rakennettiin entistä vankemmin ydinpelotteen varaan tavanomaisten taistelukeinojen jäädessä taka-alalle. NATO:n päätösten takana olevaa yksimielisyyttä kuvaa hyvin se, kuinka nopeasti taktiset ydinaseet omaksuttiin kaikissa puolustushaaroissa ja kuinka runsaasti niitä valmistettiin suhteellisen lyhyen ajan kuluessa. Useista eri lähteistä kerätyistä tiedoista on päätelty, että Eisenhowerin toisen presidenttikauden päättyttyä vuonna 1960 taktisia ydinaseita olisi ollut jo 2 500 kappaletta, elokuussa 1963 noin 4 000 kappaletta, lokakuussa 1965 arviolta 5 000 kappaletta, joulukuussa 1966 yli 6 000 kappaletta ja lokakuussa 1968 puolustusministeri Clark Cliffordin mukaan kaikkien aikojen korkein määrä eli 7 200 kappaletta.⁴⁰ Noina vuosina Yhdysvallat siis valmisti NATO:n tarpeita varten ja toi Eurooppaan vähän vajaat 600 taktista ydinräjähdettä vuodessa eli 11–12 räjähdettä viikossa.

3. MC 14/2 :sta MC 14/3 :een

Siitä lähtien kun ensin Yhdysvallat ja sitten NATO oli tehnyt vuosina 1953–54 päätöksensä taktisten ydinaseiden kuulumisesta olennaisena osana länsiliittoutuman

sotilaalliseen suunnitteluun, on näiden aseiden asema NATO:n aseidenkäyttökäytännöissä ollut hallitseva.⁴¹ Vaikka pitkän aikavälin kuluessa on tapahtunut huomattavia ydinasedoktriinia koskevia muutoksia, taktiset ydinaseet ovat säilyttäneet asemansa NATO:n kollektiivisen puolustuksen uskottavuuden takaajana. Eurooppaan sijoitettu taktisten aseiden arsenaali on nähty siteenä NATO:n konventionaalisen puolustuksen ja Yhdysvaltain hallussa olevan strategisen ydinasevoiman välillä. Poliittisen roolinsa lisäksi sillä on ollut ja on yhä vieläkin merkittävä osansa puhtaasti sotilaallisessa mielessä: taktisten ydinaseiden nähdään edelleen tarjoavan sotilaallisia vaihtoehtoja, mikäli NATO:n tavanomaiset puolustuskeinot eivät hyökkääjää pystyisi pysäyttämään.⁴²

Käsitykset siitä, missä nimienomaisissa olosuhteissa ja millä tavalla taktisten ydinaseiden käyttö voisi tukea NATO:n puolustusta sen sijaan ovat vuosien mittaan suuresti vaihdelleet. 1950-luvun lopulla NATO:n doktriini kiteytettiin liittoutuman sotilaskomitean maaliskuussa 1957 vahvistamaan MC 14/2-dokumenttiin ("Overall Strategic Concept for the NATO Area"), joka itse asiassa "käänsi" Yhdysvaltain massiivisen vastaiskun strategisen doktriinin läntisen sotilasliiton kielelle.⁴³ MC 14/2 perustui ajatukseen, jonka mukaan ydinaseiden laajamittaisella käytöllä uhkaaminen riitti takaamaan Yhdysvaltain ja sen eurooppalaisten liittolaisten turvallisuuden. Mikäli ydinaseiden luoma pelotus ei vaikuttaisikaan ja sota syttyisi, NATO:n keskeisellä rintamalla eli Keski-Euroopassa taktisia ydinaseita käytettäisiin laajasti jo aseellisen konfliktin varhaisessa vaiheessa. Tavallaan Eurooppaan sijoitetut taktiset ydinaseet muodostaisivat vastineen strategisten ydinaseiden roolille Yhdysvaltain strategiassa: ydinaseilla korvattaisiin tavanomaisten asevoimien lukumääräinen jälkeenjääneisyys. Samalla ne myös toimisivat eräänlaisena Yhdysvaltain strategisen arsenaalin laukaisijana. Taktisten ydinaseiden käyttö Länsi-Eurooppaan tunkeutuvia vastustajan maavoimia vastaan laukaisisi samalla liikkeelle Yhdysvaltain strategisten pommikoneiden suorittaman massiivisen vastaiskun maahantunkeutujan väestö- ja teollisuuskeskukseen.⁴⁴

NATO:n maavoimien tehtävänä — maavoimien, joihin tavanomaisten joukkojen lisäksi kuului myös taktisia ydinaseita — oli toimia eräänlaisena "kompastusesteenä", joiden oli määrä antaa lännelle poliittista ja sotilaallista joustonvaraa, mutta niiden tarkoituksenaan ei ollut kyetä pysäyttämään hyökkääjää. NATO:n ylipäällikön Lauris Norstadin käyttämän kielikuvan mukaan länsiliittoutuman tavanomaiset asevoimat olisivat "kilpi, jonka suojaassa valmistaudutaan käyttämään miekkaa."⁴⁵ Norstadin mukaan maavoimien tarjoaman kilven "rajoitettuna, mutta olennaisen tärkeänä tehtävänä oli hidastaa hyökkäystä, kunnes koko vastaiskuvoimamme voidaan suunnata vastustajan nujertamiseen." Maavoimat voisivat siis korkeintaan ostaa aikaa päätöksentekijöille, jotta strategiset iskut vastustajan aroille alueille voitaisiin saada käyntiin.

MC 14/2-dokumenttiin pohjautuva sotilaallinen ajattelu oli kuitenkin 1960-luvulle tultaessa joutumassa kriisiin. Uhkaus taktisten ydinaseiden käytön kirvoittamasta strategisen ydinasein suoritettusta vastaiskusta saattoi kuulostaa uskottavalta aikana, jolloin Yhdysvaltain ydinaseylikvoima oli kiistaton ja Neuvostoliiton vastaiskuvoima vähäinen. Ajan mittaan tilanne muuttui kuitenkin NATO:n kannalta epäedulliseen suuntaan. Eritoten vuodesta 1963 lähtien Neuvostoliitto alkoi kehittää ydinaseistustaan voimaperäisesti, ja tämän kehityksen myötä hupenivat sekä Yhdysvaltain strateginen haavoittumattomuus että NATO:n taktisten ydinaseiden laajamittaisen ensikäytön uskottavuuskin. Tämä oli ollut nähtävissä jo edellisen vuosikymme-

nen loppupuolella Neuvostoliiton osoitettua Sputnik-lennollaan olevansa kykenevä lähettämään ohjuksen maata kiertävälle radalle ja alkaessaan kehittää sukellusvene-ohjuksia, mutta NATO:n kannalta tilanne kärjistyi siinä vaiheessa, kun Neuvostoliitolla selvästi oli mahdollisuus vastata ydinaseiden käyttöön omalla, Yhdysvaltain voimakkeuksiin suunnatulla kostoiskullaan. Tässä tilanteessa massiivisen vastaiskun doktriini oli omiaan ”pelottamaan vain pelottajaa.”⁴⁶

Virallisesti muuttuneet asetelmat tunnustettiin länsiliittoutuman piirissä vasta vuoden 1967 tammikuussa NATO:n sotilasneuvoston hyväksyessä tällöin MC 14/2 -dokumentin korvaavan MC 14/3-asiakirjan, jossa luotiin perusta liittoutuman uudelle ydinasedoktriinille. Keskustelua entisen doktriinin heikkouksista oli käyty koko 1960-luvun ajan. Vaikka massiiviseen vastaiskuun kriittisesti suhtautuvat tarkkailijat olivat kyenneet olemaan yhtä mieltä tämän doktriinin varjopuolista, yhteistä maaperää ei enää ollut löytynytäkään sen suhteen, millä tavalla vanhan doktriinin puutteita pitäisi korjata. Jotkut olivat sitä mieltä, että massiivisen vastaiskun rinnalle NATO tarvitsi mahdollisuuden käydä ”rajoitettua sotaa” Varsovan liittoa vastaan tavanomaisin taisteluvälinein. Toiset taas hyväksyivät rajoitetun sodan mahdollisuuden, mutta kannattivat sellaista tilannetta varten pienten, taistelukentälle sopivien taktisten ydinaseiden kehittämistä.⁴⁷

Ne jotka asettuivat puoltamaan tavanomaisten taistelujoukkojen kehittämistä, katsoivat NATO:n ja Varsovan liiton välisessä aseellisessa konfliktissa NATO:n tärkeimmäksi tehtäväksi hillittömän ydinsodan välttämisen. Etenkin siinä tapauksessa, että konflikti alkaisi tavanomaisena, ei massiivisella vastaiskulla uhkaaminen olisi uskottavaa. Jos NATO:n tavanomainen puolustus kestäisi, hyökkääjän poliittiseksi taakaksi jäisi päätös konfliktin laajentamisesta ydinaseiden tasolle. Jos taas tavanomainen puolustus murrettaisiin, NATO:lla olisi kuitenkin koko ajan jäljellä mahdollisuus käyttää ydinarsenaaliaan. Tällä tavalla NATO:n puolustukselle saataisiin vaihtoehtoja, joita siltä puhtaaksiviljellyn massiivisen vastaiskun doktriinin kaudella selvästi puuttui.⁴⁸

Uudentyyppisten pienten ja taistelukenttäkäyttöön sopivien taktisten ydinaseiden kehittelyn kannattajat sen sijaan lähtivät liikkeelle siitä, että NATO:n jäsenmaat eivät kertakaikkiaan olleet valmiit tavanomaisten joukkojen vaatimiin taloudellisiin uhrauksiin.⁴⁹ Samalla he korostivat, että taktiset ydinaseet antaisivat puolustajalle tiettyjä tärkeitä etuja sotilaallisissa operaatioissa. Hyökkäystä ei NATO:n linjojen läpi voisi toteuttaa menestyksekkäästi keskittämättä joukkoja tiettyyn murtokohtaan ja tällöin joukkojen keskitykset olisivat altiina tarkoille taktisten ydinaseiden iskuille. Tarkasti suunnatuilla ydiniskuilla voisi myös tehokkaasti häiritä vastustajan huolto- ja viestiyhteyksiä. Kaikki tämä olisi tietenkin kyettävä suorittamaan siten, että sotilaallisten kohteiden ympärillä oleviin siviilikohteisiin kohdistuisi mahdollisimman vähän ydinaseiden tuhovaikutuksia. Taktiset ydinaseet oli siksi kehitettävä mahdollisimman tarkkoiksi ja niiden säteilyvaikutuksia tuli vähentää. Tarkkojen taktisten ydinaseiden kannattajat näkivät Keski-Euroopan puolustuksen näin ollen pitkälti taktillisuontoisena kysymyksenä, ja vielä lisäksi kysymyksenä, jonka ratkaisu aikaa myöten helpottuisi yhä parempien ja parempien asejärjestelmien syntyessä asekehittelijöiden piirustuslaudoilla.⁵⁰

Joustavan vastatoiminnan doktriinin laatijat yrittivät luovia näiden kahden ajatussuunnan välisessä ristiaallokossa. Lisää paineita syntyi lisäksi siitä, että NATO:n eu-

rooppalaisten jäsenvaltioiden keskuudessa oli perin erilaisia näkemyksiä siitä, millä tavalla doktriininmuutokset vaikuttaisivat kunkin yksittäisen valtion asemaan. Saksalaiset nimenomaan pelkäsivät, että ”kenttäkäyttöisiin” taktisiin ydinaseisiin tukeutuminen lisäisi vaaraa Saksan liittotasavallan joutumisesta ydinasesodan taistelunäyttämöksi. Toisaalta Liittotasavalta ei myöskään vastaanottanut innokkaasti Yhdysvaltain ehdotusta lisätä Bundeswehriin taistelujoukkoja kuuden prikaatin suuruisella miesmäärällä.⁵¹ Myös muissa Euroopan maissa joustavan vastatoiminnan saama vastaanotto oli varauksellinen.

MC 14/3 -asiakirja on taitava yritys näiden eri näkemysten välisten ristiriitojen sovittamiseksi. Siinä tähdenetään, että NATO:n hallussa olevien taktisten ydinvoimien rooliin kuuluu edelleenkin toimia vastapunuksena Varsovan liiton maavoimien lukumääräiselle ylivoimalle. Pelkkä massiivinen ydinaseiden käyttö ei enää kuitenkaan riitä, vaan hyökkäykseen on kyettävä vastaamaan ”joustavasti ja valikoiden vihollisuuksien edellyttämällä tasolla.”⁵² Konventionaalisten taistelujoukkojen rooli tulee nyt korostuneesti esille. Tavanomaisin asein suoritettaviin voimatoimiin vastattaisiin ainakin vihollisuuksien alkuvaiheessa tavanomaisen puolustuksen keinoin. Jo vuonna 1962 Yhdysvaltain puolustusministeri Robert McNamara oli esittänyt seuraavanlaisen argumentin puheessaan kongressille: ”Vaikka me (NATO) aina olemme tarvittaessa valmiit käyttämään ydinaseitamme, me emme halua jättää vaihtoehtojamme siihen, että meidän on vain oltava joko tekemättä mitään tai aloitettava rajoittamaton ydinsota. Koskaan ei voi määritellä tarkasti, minkä verran tavanomaisia joukkoja meillä tulee olla, mutta tiedämme, että meillä pitää olla niitä enemmän kuin meillä oli vuosi sitten.”⁵³

McNamaralla, joustavan vastatoiminnan pääarkkitehdillä, ja hänen neuvonantajillaan oli myös selvä kuva siitä, että 1950-luvulla esitetyt arviot Neuvostoliiton ja sen liittolaisten tavanomaisten joukkojen määrästä ja taisteluvalmiudesta olivat olleet harhaanjohtavia. Helmikuussa 1962 pitämässään puheessa McNamara totesi, että ”NATO:n ja Varsovan liiton taistelujoukkojen lukumäärien yksinkertainen vertailu ei ota huomioon sitä tosiasiaa, että monet Varsovan liiton divisioonat ovat täydessä valmiudessaankin huomattavasti pienempiä kuin meidän divisioonamme, monet niistä ovat vajaita ja useat kaiken lisäksi varsin epäluotettavia. Tärkeätä on näin ollen pitää mielessä, että NATO kykenee tehokkaaseen puolustukseen tavanomaisin voimin. Tullevaisuudessa puolustuksen tehokkuuden parantamista rajoittaa vain se, kuinka paljon NATO:n jäsenmaat ovat tähän tarkoitukseen valmiit panostamaan voimavarojaan.”⁵⁴

Joustavan vastatoiminnan arkkitehdit varautuivat siis vastaamaan sotilaallisen voiman käyttöön ydinaseiden käytön alapuolella ja myös luottivat NATO:n mahdollisuuksiin puolustautua konventionaalisin keinoin. Jos kuitenkin alkaisi näyttää ilmeiseltä, että länsiliittoutuman puolustusta ei kyettäisi järjestämään tyydyttävästi tavanomaisella tasolla, MC 14/3:n periaatteisiin kuului, että konflikti pyrittäisiin harkitusti laajentamaan. Eskalaation tarkoituksena olisi osoittaa, että hyökkääjän ei missään tapauksessa sallittaisi saavuttaa päämääräänsä ilman, että se tulisi kohtuuttoman kalliiksi hyökkääjälle. Konfliktin eskaloituminen saattaisi tapahtua usealla tavalla: se voitaisiin saada aikaan esimerkiksi sotanäyttämön maantieteellisellä laajentamisella, ulottamalla sotilaallinen toiminta uudenlaisiin kohteisiin, ottamalla käyttöön aseita, joita siihen mennessä ei vielä ole käytetty, tai vain yksinkertaisesti lisäämällä senhetkisten sotatoimien intensiivisyyttä.⁵⁵

Itsestään selvää joustavan vastaiskun doktriinin kannattajille oli, että konfliktin hallittu laajentaminen kävisi päinsä parhaiten niin kauan kuin osapuolet pidättäytyisivät ydinaseiden käytöstä: ”Laajalle alueelle hajautettujen joukkojen käsissä olevia ydinaseita ei olisi helppo hallita. Vahinkoja ja väärinkäytöksiä saattaisi sattua, tiedon- saanti- ja tiedonvälitysytteudet saattaisivat olla käyttökelvottomia.”⁵⁶ Ydinaseet säilyivät kuitenkin puolustuksen viimeisenä lulkkona, ja eskalaation ytimenä oli ydinaseiden käytön uskottavuus. MC 14/3:ssa NATO tähdensi tarvitsevansa ydinasejärjestelmiä, joita voidaan käyttää rajoitetusti ja joustavasti erilaisissa konflikteissa. Ydinasekonfliktin asteikon nähtiin ulottuvan välittömästi taistelulentällä tai sen läheisyydessä tapahtuvasta taktisten ydinaseiden rajoitetusta käytöstä koko taistelunäyttämölle ulottuvan käytön kautta aina laajamittaiseen sekä strategisiin että taktisiin ydinasein tapahtuvaan toimintaan saakka.⁵⁷ Parhaiten hallittu ydinase-eskalaatio onnistuisi, mikäli taktiset ydinaseet kehitettäisiin sellaisiksi, että ne aiheuttaisivat tuhoa vain rajatulla alueella sotilaskohteiden lähistöllä. Tämä taas asetti erittäin tiukkoja vaatimuksia aseiden ominaisuuksien suhteen: niiden tuli olla tarkkoja, niiden räjähdysvoimakkuuden tuli olla suhteellisen pieni ja niiden aiheuttaman radioaktiivisuuden säteily määrän tuli olla alhainen.

MC 14/3 asetti uusia tiukkoja vaatimuksia asekehitykselle. Myös ydinaseiden käyttösuunnitelmia oli muokattava entistä paremmin joustavan vastaiskun doktriinin vaatimuksia vastaaviksi. 1960-luvulla NATO:n päämajassa valmisteltiinkin uusi ydinaseiden käyttösuunnitelma, jonka NATO:n ministerineuvosto hyväksyi vuonna 1970.⁵⁸ Kokonaissuunnitelma (General Strike Plan, GSP) jakautuu tietävästi kahteen pääosaan: valikoivaan ja yleiseen ydinaseiden käyttöön. Jälkimmäinen osa taas puolestaan käsittää kaksi osaa, ensinnäkin ns. ensisijaisten kohteiden ohjelman (Priority Strike Program, PSP) sekä ns. taktisten ydiniskujen ohjelman (Tactical Strike Program, TSP). Näistä edellinen nimensä mukaisesti käsittää kohteet, jotka NATO:n kannalta katsoen muodostavat suurimman eli ensi-iskun uhkan. Sellaisia kohteita ovat ilmeisesti mm. Varsovan liiton keskimatkan ohjukset, ydinoperaatioihin sopivat taistelukoneet ja taktiset ydinohjusyksiköt Itä-Euroopan maissa. Jälkimmäiseen kategoriaan taas kuuluvat ilmeisesti muut kuin ensi-iskuun kykenevät ydinasejärjestelmät ja muut Varsovan liiton alueella sijaitsevat sotilaallisten operaatioiden kannalta keskeiset kohteet — lentokentät, satamat, rautatiesolmukohdat, ydinasevarikot, viestikeskukset jne. Yhdessä myös 1960-luvulla laaditun Yhdysvaltain strategisen yleissuunnitelman (Single Integrated Operation Plan, SIOP) kanssa NATO:n taktiset ydinase-suunnitelmat muodostavat länsiliittoutuman ydinaseoperaatioiden perustan.⁵⁹

Joustavan vastatoiminnan doktriinin vaikutuksesta NATO:n operaatiosuunnitelmiin lisättiin tuntuvasti kohdevaihtoehtoja eli ns. optioita. Optiot jaettiin kolmeen erilliseen kategoriaan. Kohdistusohjelmissa on ensinnäkin mukana ns. rajoitettuja ydinoptioita, jotka on suunniteltu käytettäväksi rajoitetusti ja valikoivasti pysyviä sotilas- tai teollisuuskohteita vastaan. Toiseksi ne tulivat sisältämään ns. alueellisia ydinoptioita, joiden pääasiallisina kohteina ovat hyökkäävän vihollisen taistelujoukot, niitä välittömästi tukevat yksiköt sekä niiden huolto- ja viestiyhteydet. Kolmantena optiokokonaisuutena ovat mukana ns. taistelunäyttämöoptiot, jotka on suunniteltu vihollisen hyökkäyksen kärkeä seuraavia hyökkäysportaita vastaan. Tällaisissa optioissa maaleina voivat olla mm. Varsovan liiton alueella sijaitsevat lentokentät ja ohjustukikohdat, viestiyhteydskeskukset ja joukkojen suuret keskitykset. Käytettävien ydinrä-

jätteiden määrää kussakin optiotyypissä voidaan tarpeen vaatiessa vaihdella aina muutamasta kappaleesta useihin satoihin. Kriisiajan päätöksenteon tarpeita silmällä pitäen osa näistä optioista on jo ennalta valmisteltu — tai kuten NATO:n käyttämä termi kuuluu: ”paketoitu” — käsittämään NATO:n kannalta keskeisimmät maalit. ”Paketteihin” sisältyvät ydinräjähdemäärät saattavat vaihdella runsaasti, mutta mikä tahansa erillisten pakettien koostumus sitten onkin, niiden tarkoituksena on antaa NATO:lle mahdollisuus vaikuttaa nopeasti ja ratkaisevasti vastustajan sotatoimiin. Ydinaseiden käyttövaihtoehtojen lisäämisestä ja niiden paketoinnista huolimatta ei näiden aseiden käyttöoikeutta delegoitu alaspäin, vaan ydinaseiden ensikäytöstä päättäminen jäi joustavan vastatoiminnan doktriinin hyväksymisen jälkeenkin korkeimpien mahdollisten poliittisten päätöksentekijöiden harteille.⁶⁰

PÄÄTTEEKSI

Kun NATO 1950-luvun alkupuolella otti käyttöön taktiset ydinaseet, tärkeänä motiivina oli, että länsiliittoutuma tällä tavoin voisi turvata puolustusintressinsä Euroopassa mahdollisimman vähäisin kustannuksin. Puolustusbudjettien kurissa pitäminen oli keskeinen päämäärä niin Yhdysvalloissa kuin NATO:n eurooppalaisissa jäsenmaissa. Taktiset ydinaseet omaksuttiin hämmästyttävän nopeasti organisaatioon, ja suhteellisen lyhyen ajan kuluessa niitä hankittiin runsaasti kaikkiin puolustushaaroihin. Vallitsevan sodan kuvan mukaisesti NATO:n ydinaseet kompensoivat tavanomaisen tulivoiman puutetta ja antoivat lännen puolustukselle uskottavuutta. Niin kauan kuin Yhdysvalloilla oli strategisen ydinaseistuksen alueella selvä ylivoima-asema, NATO:n omaksuman massiivisen vastaiskun doktriinin katsottiin palvelevan liittoutuman jäseniä hyvin. Epäilyjä ydinasepolitiikan uskottavuudesta alkoi todella herätä vasta siinä vaiheessa, kun Neuvostoliitto rupesi voimaperäisesti kehittämään omaa ydinaseistustaan saavuttaakseen Yhdysvaltain kanssa pariteettiaseman.

Lännen vastaus, joustavan vastatoiminnan doktriini, onkin pitkälti nähtävä tätä taustaa vasten. Uskottavuusongelman ratkaisua ei koskaan edes etsitty taktisista ydinaseista irrottautumisesta, vaan itsestään selvää oli, että taktiset ydinaseet kuuluivat oleellisena osana NATO:n puolustukseen. Siirtyminen doktriinista toiseen oli siten enemmänkin sotilaallisen ajattelun painopisteen muuttamista kuin puolustusperiaatteiden uudelleen muokkaamista. MC 14/3 -asiakirjassa esitetyn doktriinin avulla painopiste siirtyi tavanomaisen puolustuksen suuntaan, koska vahvan konventionaalisen puolustuksen uskottiin takaavan minkä tahansa aseiden käyttökyvynsä säilymisen korkeana. Samalla kiinnitettiin kasvavaa huomiota myös taktisten ydinaseiden käytön uskottavuuteen. NATO:n vastaus uskottavuusongelmaan oli kaksijakoinen: Yhtäältä asejärjestelmien suojaamiseen, liikkuvuuteen ja joustavakäyttöisyyteen alettiin kiinnittää entistä suurempaa huomiota, jotta ne eivät kriisitilanteissa olisi helppoja maali-tilauja yllättävälle ensi-iskulle. Toisaalta 1960-luvun alusta lähtien sekä ydinaseita että niiden käyttösuunnitelmia muokattiin joustavammiksi, ja NATO alkoi valmistautua käyttämään taktisia ydinaseitaan harkitusti ja rajoitetusti sellaisia kohteita vastaan, joiden lamauttaminen tai tuhoaminen vaikuttaisi merkittävästi sotilaallisten operaatioiden kulkuun. Sotilaskohteet, eivätkä enää väestö- ja teollisuuskeskukset, tulivat vastedes olemaan NATO:n kohdistussuunnitelmien ensisijaisia kohteita.

Samalla kun doktriinikehitystä oli tapahtumassa, NATO uudisti myös sisäisiä yh-

teydenpitomuotojaan. Vuonna 1967 perustetulla ydinsuunnitteluryhmällä (Nuclear Planning Group, NPG) oli tässä suhteessa keskeinen rooli. Jo vuodesta 1963 lähtien NATO:n eurooppalaiset jäsenmaat olivat voineet lähettää edustajansa Yhdysvaltain strategiseen ydinsuunnittelukeskukseen Omahaan. Seitsenjäsenisen ydinsuunnitteluryhmän kautta yhä useammat maat pääsivät pohtimaan ydinasepolitiikkaan liittyviä kysymyksiä. Vuonna 1968 Iso-Britannia, Saksan liittotasavalta ja Italia saivat Omahaan pysyvän edustajan ja neljännen NATO-paikan täyttivät muut halukkaat eurooppalaiset liittolaiset kukin vuorollaan. Edustus ydinsuunnitteluryhmässä ja yhteistyö strategisen suunnittelun alueella takasivat NATO:n eurooppalaisille liittolaisille sen, että myös ydinasekysymyksissä eurooppalaiset äänenpainot saatiin aikaisempaa selvemmin ja entistä varhaisemmassa vaiheessa kuuluviin.⁶¹

Vuosina 1950—70 NATO:n ydinasepolitiikka oli valinkauhassaan. Tuona ajanjaksona tehdyt päätökset viitoittivat tien kauaksi tulevaisuuteen. NATO:n vastaus asetettuun kysymykseen — miten puolustaa Länsi-Eurooppaa — oli pitkälti ydinasepainotteinen. Kuten edellä on selvitetty, päätös perustui kansantaloudellisiin, poliittisiin ja aseteknisiin näkökohtiin. Esille pyrkivät ongelmat, muun muassa eurooppalaisten liittolaisten rooli päätöksenteossa, ydinaseiden käytön uskottavuus sekä tavanomaisten ja ydinaseiden suhde lännen puolustuksessa, pyrittiin Pohjois-Atlantin liiton yhtenäisyyden nimissä lakaisemaan maton alle. Siellä ne eivät kuitenkaan pysyneet, vaan nousivat uudessa sotilaspoliittisessa tilanteessa 1970-luvun lopulla horjuttamaan länsiliittoutuman yhtenäisyyttä.

LÄHDEVIITTEET

1. Laajasta euroaseita koskevasta kirjallisuudesta kannattaa poimia ainakin seuraavat teokset ja artikkelit: Richard K Betts, (ed.), *Cruise Missiles: Technology, Strategy, Politics*, The Brookings Institution, Washington, 1982; McGeorge Bundy, George F Kennan, Robert McNamara, and Gerard Smith, "Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance", *Foreign Affairs*, Vol. 60, Spring 1982; Karl Kaiser, Georg Leber, Alois Mertes, and Franz-Josef Schultze, "Nuclear Weapons and the Preservation of Peace", *Foreign Affairs*, Vol. 60, No. 5, Summer 1982; Colin S Gray, "NATO's Nuclear Dilemma", *Policy Review*, No. 22, Fall 1982; John D Steinbruner and Leon Sigal, *Alliance Security: NATO and the No-First-Use Question*, The Brookings Institution, Washington, 1983.
2. Aiheen klassikkoihin kuuluva teos on Robert A Levine, *The Arms Debate*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1963.
3. Juha Harjula (toim.), *Asejärjestelmiä, käsitteitä, lyhenteitä ja määritelmiä*, Strategian asiantietoa, Julkaisusarja 3, N:o 9, Sotatieteen laitos, Helsinki, 1984.
4. 4. 1949 allekirjoitettu sopimus on julkaistu kokonaisuudessaan esimerkiksi Stanley R Sloanin tuoreessa teoksessa *NATO's Future: Toward a New Transatlantic Bargain*, National Defense University Press, Washington, 1985, ss 109—202.
5. Samuel P Huntington, *The Common Defense: Strategic Programs in National Politics*, Columbia University Press, New York, 1961, ss 35—36.
6. Hyvä ja suhteellinen tuore yleisesitys NATO:n perustamisesta ja Saksan liittotasavallan hyväksymisestä länsiliiton jäseneksi on Timothy Ireland, *Creating the Entangling Alliance: The Origins of the North Atlantic Treaty Organization*, Aldwych Press, London, 1981.
7. Ranskan ja Saksan liittotasavallan suhteita on käsillä olevaa kirjoitusta laajemmin pohdittu mm Juha Harjulan ja Pauli Järvenpään artikkelissa "Ranskan ja Saksan liittotasavallan turvallisuuspoliittisten suhteiden kehitys: vastakkainasettelusta yhteistyöhön", *Tiede ja Ase*, N:o 41, 1983, ss 66—89.
8. Kts esimerkiksi Alfred Grosser, *The Western Alliance: European-American Relations Since 1945*, Vintage Books, New York, 1982.
9. Robert E Osgood, *NATO: The Entangling Alliance*, University of Chicago Press, Chicago, 1962, ss 87—90.
10. George H Quester, *Nuclear Diplomacy: The First Twenty-Five Years*, Dunellen, New York, 1970, ss 26—29.

11. Esimerkiksi vuonna 1982 NATO:lla oli Euroopassa kaikkiaan 2,6 miljoonaa miestä organisoituina 84 divisioonaksi. Tieto on peräisin NATO:n omasta julkaisusta NATO and the Warsaw Pact: Force Comparisons, NATO Information Service, Bryssel, 1982, ss 8—16. Tieto on vertailukelpoinen kansainvälisten tutkimuslaitosten antamien tietojen kanssa. Saman lähteen mukaan Varsovan liiton vahvuus on 4 miljoonaa miestä ja 173 divisioonaa.
12. Robert McGeehan, *The German Rearmament Question: American Diplomacy and European Defense After World War II*, University of Illinois Press, 1971, s 237.
13. Mielenkiintoinen suppeahko selvitys NSC-68 -dokumentin syntyvaiheista ja merkityksestä on Samuel F Wells, Jr, "Sounding the Tocsin: NSC-68 and the Soviet Threat", *International Security*, Vol. 4, Fall 1979, ss 116—158.
14. David N Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, The Brookings Institution, Washington, 1983, s 20.
15. Kts esimerkiksi Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, St. Martin's Press, New York, 1981, ss 53—56.
16. *New Look* — politiikan ansiokas kuvaus on esimerkiksi Huntington, *op. cit.*, ss 64—87.
17. Schwartz, *op. cit.*, s 25.
18. James L Richardson, *Germany and the Atlantic Alliance: The Interaction of Strategy and Politics*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1966, s 39.
19. David N Schwartz, "A Historical Perspective", John D Steinburner and Leon V Sigal (eds), *Alliance Security: NATO and the No-First-Use Question*, The Brookings Institution, Washington, 1983, s 8.
20. John Foster Dulles, "The Evolution of Foreign Policy", *Department of State Bulletin*, Vol. 30, 25 January 1954, ss 107—110.
21. *loc. cit.*, s 108.
22. Freedman, *op. cit.*, s 68.
23. Schwartz, *op. cit.*, s 21.
24. *loc. cit.*, s 31
25. Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä syntyneitä debattia yksityiskohtaisesti. Asiaan perehdyttäviä teoksia ovat mm Raymond Aron, *The Great Debate: Theories of Nuclear Strategy*, Doubleday, Garden City, N. J., 1965; Bernard Brodie, *Strategy in the Missile Age*, Princeton University Press, 1959; Morton H Halperin, *Limited War in the Nuclear Age*, John Wiley, New York, 1963; Helmut Schmidt, *Defense or Retaliation: A German View*, Praeger, New York, 1962; ja tietenkin Henry A Kissinger, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, Harper and Brothers, New York, 1957.
26. Richardson, *op. cit.*, s 40.
27. Schwartz, *op. cit.*, s 32.
28. Tämä tieto on peräisin Milton Leitenbergin erinomaisesta artikkelista "Background information on tactical nuclear weapons (primarily in the European context)", *Tactical Nuclear Weapons: European Perspectives*, SIPRI, Stockholm, 1978, s. 12. Tässä artikkelissa Leitenbergin kirjoitusta käytetään runsaasti taustamateriaalina.
29. Schwartz, *op. cit.*, s 32.
30. Leitenberg, *loc. cit.*, s 12.
31. *ibid.*, s. 12. Varsin hyvä lähde on myös Thomas B Cochran, William M Arkin and Milton M Hoenig, *Nuclear Weapons Databook. Volume I: U.S. Nuclear Forces and Capabilities*, Ballinger, Cambridge, Mass., 1984, jossa yksin kansin on koottuna valtavat määrät tarkkaa tietoa Yhdysvaltain ydinasejärjestelmistä.
32. Cochran et. al., *op. cit.*, s 11.
33. Leitenberg, *loc. cit.*, s 11.
34. *ibid.*, s 15.
35. *ibid.*, s 15.
36. A Staff Report, Committee on Foreign Relations, US Senate, 93rd Congress, 2 December 1973, U.S. Security Issues in Europe: Burden Sharing and Offset, MBFR and Nuclear Weapons, ss 13—14.
37. Hearings, Committee on Foreign Relations, US Senate, 93rd Congress, Nuclear Weapons and Foreign Policy, March-April 1974, ss 198—199.
38. Paul Bracken, *The Command and Control of Nuclear Forces*, Yale University Press, 1983, s 136.
39. Vähennettävien listalla on muun muassa vanhentuneita ilmatorjuntaohjuksia, lentopommeja ja ydinmiinoja.
40. Leitenberg, *loc. cit.*, s 16.
41. Asiaa on käsitellyt mm tämän artikkelin kirjoittaja kirjoituksessaan "Rajoitetun ydinsodan doktriini", *Ulkopolitiikka*, 1/1981 ja 2/1981. Käsillä oleva artikkeli tukeutuu näiltä osin pitkälti mainittuihin kahteen kirjoitukseen.
42. Kts esimerkiksi William W Kaufmann, "Nuclear Deterrence in Central Europe", Steinbruner and Sigal, *op. cit.*, ss 22—43.

43. Schwartz, *op. cit.* ss 30—34.
44. Asiaa esittelee laajemmin esim Freedman, *op. cit.*, ss 76—90.
45. Schwartz, *op. cit.*, s 33.
46. Esim William Kaufmann, "The Requirements of Deterrence", W Kaufmann (ed), *Military Policy and National Security*, Princeton, 1956.
47. Kts erityisesti Schwartz, *op. cit.*, Chapter 3, ss 35—61.
48. William Kaufmann, "Limited Warfare", Kaufmann, *op. cit.*
49. Alain C Enthoven and K Wayne Smith, *How Much Is Enough? Shaping the Defense Program, 1961—1969*, Harper and Row, New York, 1971, s 132. NATO:n piirissä oletettiin yhä, että Neuvostoliitolla oli aseissa 175 divisioonaa ja muilla Varsovan liiton jäsenmailla 31 divisioonaa. Laskettiin, että NATO tarvitsisi keskeiselle rintamalleen vähintään 50 divisioonaa ja kaikille rintamille yhteensä 100 divisioonaa kyetäkseen uskottavaan tavanomaiseen puolustukseen. Sellaisten joukkojen luominen olisi merkinnyt arviolta 20 % korotusta NATO:n silloisiin puolustusmäärärahoihin.
50. Esim Kissinger, *op. cit.*
51. Esim Helmut Schmidt, *op. cit.*
52. Kts Secretary of Defense Robert S McNamara, *Annual Defense Department Report FY 1968*.
53. William W Kaufmann, *The McNamara Strategy*, Harper and Row, New York, 1964, s 112.
54. *ibid.*, s 113.
55. Kts Committee on Foreign Relations, United States Senate, *U.S. Security Issues in Europe: Burden Sharing and Offset, MBFR and Nuclear Weapons*, September 1973.
56. Schwartz, *op. cit.*, s 161.
57. Secretary of Defense James R Schlesinger, *The Theater Nuclear Force Posture in Europe, 1975*, ss 12—15.
58. Tämänlaatuiset tiedot ovat luonnollisesti salaisia, mutta taustamateriaalia ja joskus yllättävän paljon yksityiskohtia on tullut esille mm Yhdysvaltain kongressin eri valiokuntien istunnoissa tapahtuvissa asiantuntijalausunnoissa. Kts esimerkiksi U.S. Security Issues, johon on viitattu aiemmin.
59. Kts esimerkiksi Peter Pringle and William Arkin, *SLOP: Nuclear War from the Inside*, Sphere Books, 1983.
60. Kts esimerkiksi Buteux Paul, *The politics of nuclear consultation in NATO 1965—1980*. Cambridge University Press 1983, ss 69—110.
61. *ibid.*, Kts erityisesti ss 86—88.